

NÉMETH ISTVÁN PÉTER: KÖLTÉSZET, MAGUNKHOZ SZORÍTOTT LANT... - ÉS TENISZÜTŐ

Somlyó György egyik őszikés versének megközelítése

Somlyó György *Törésvonalak – Egy költői konferencia mentén* című (részben) Michel Deguy-nek ajánlott ciklusa a *Holm*-ban jelent meg 1995 októberében (1389–1394. oldal). A tíz versből álló füzért (amolyan rapszodiát) a költő oly módon zárta, hogy a keltezés (1995. június) elé a Párizs-Budapest helyszíneket írta.

A többféle, változatos hang- és formanyelven született kompozíció negyedik, francia című darabjában egészen boglári eszmélkedésének időszakáig nyúlt vissza, azt elevenítette meg. Somlyó a Balaton partjához közel fekvő teniszpályák világát is földidézte-fölvillantotta e költői futamában, miközben a neves nemzetközi sportverseny helyszínén, magán a Roland Garros-on tartózkodott:

Nostalgie tennistique

Talán mégis az ütőt az ütőt! kellett volna
Kebeledhez szorítanod nem a Lantot a lantot!
(Persze háború munkatábor Mizsepuszta
Sértette válladon a hasított sertések
Naponta 200x vagon és hűtőház között
Ez inkább a lírának kedvezett
Meg a többi a többi a többi...)

Most talán te is békés veterán lehetnél
Nem kellene kétes francia neologizmus
Mumusokkal kacérkodnod se keserillatú őszikékkel
Takaróznod

Az Antenne 2 galambősz
Fejjel mutogatna fönt a dísztribünön
Visszavonult eleganciában mint Borotrát
Már réges-régen nem kellene küzdened
Se gyepen se salakon se tatamin
Semmiféle nevetséges kis győzelmekért

A Roland Garros-on

Mind a sporttörténeti, mind az irodalomtörténeti adatok rendelkezésünkre állnak. 1995 májusában és júniusában a Párizsban rendezett teniszevetélyt férfi egyesben az osztrák Thomas Muster, a nők között pedig a német Steffi Graf nyerte. Nem tudhatom, kinek drukkolt Somlyó, ám a végelszámolásban a férfi párosban Jacco Eltingh örülhetett Paul Haarhuisszal az oldalán, a nőknél pedig Gigi Fernandez és Natalia Zvereva diadalmaskodott.

Somlyó György nagyon fontosnak tartotta, hogy a nemzetközi konferenciákon a különböző népek megismerjék egymás kultúráját, így költőit is. Ez nem közhely. Lapozzuk csak föl szerkesztésében az *Arion* című periodikát! Ezt az évenként megjelenő többnyelvű költői almanachot 1966-tól 1987-ig szerkesztette. Valamint ott volt Budapesten és Balatonfüreden is azon a költői találkozón, amelyet József Attila verséből kölcsönzött *Gyémánttengely* címmel rendeztek Magyarországon 1966-ban. A több napos rendezvény előadásait ő szerkesztette egybe Lengyel Péterrel.

Nem csupán szervezőként (személyesen ismerte az európai költőket, s számtalan tengerentúli barát tartotta számon), ám költőként ugyanúgy vállalta, hogy szinte minden fórumon esszéiben, előadásaiban (szemináriumot vezetett az ELTE BTK irodalom tanszékén) oktassa, hirdesse a költői mesterség szépségét és fontosságát. Megragadta az alkalmakat, hogy hitet tegyen a költészet hasznossága mellett, s hogy a szakma rejtelmét, amit megtanult, megossza hallgatóival.

1966. október 19-én, délelőtt a költőtalálkozó résztvevőikhez például a következő szavakkal fordult: „Ez a mai világ, amelynél mindennél nagyobb szüksége látszik lenni – nem a költészet vigaszára, hanem a költészet tevékeny erejére.” Láttató történelmi pannót vázolt föl a száz esztendővel azelőtti Európáról, amelyben a vasúthálózatát még csak akkor kiépítő Európában a mi Arany Jánosunk aligha találkozhatott volna Victor Hugóval, Robert Browninggal, Nyekraszovval és Manzonival. Így üdvözölte a kortárs világirodalom nagyjait hazánkban – többek közt – Nelly Sachsot, Rafael Alberti Merellót, Salvatore Quasimodót, André Frénaud-t, Eugène Guillevicet, Jean Rousselot-t, Leonyid Nyikolajevics Martinovot, Konsztantyin Mihajlovcics Szimonovot, Christine Bustát, Jan Kott irodalomtörténészt, Ingeborg Bachmannt, Lassi Nummit, Vasko Popát, Günter Grasst – s még sorolhatnám a mára klasszikussokká vált szerzőket.

Bölcsőhelyén, Balatonbogláron, több mint harminc esztendővel később, 1999. június 26-án a Fischl-házban elnökölt, s tartott előadást a Balaton Akadémia által rendezett *Laus Pannoniae* [utalás Janus Pannonius egyik legismertebb versére, a Pannonia dicséretére – *a szerk.*] elnevezésű írótalálkozón. A szervezők között népszerűvé vált *Születésnap sextinája*, amelyet a konferenciáról kiadott antológiában is közreadtak:

November havában	Miért is születtem
Volt hogy megszülettem	November havában
Esőhó-bölcsőben	Hungria országban
Balatonbogláron	Volt hogy megszülettem
Hungria országban	Balatonbogláron
Miért is születtem	Esőhó-bölcsőben

A költeményt egy francia költő-barátjának, Pierre Lartigue-nak ajánlotta, amin senki nem lepődött meg, hiszen a déli parton is köztudott volt, hogy Somlyó különösen a francia líra szerelmese. Guillevic-vel is bejárta a Balaton-partot, Franciaországban szintén számos hívet szerzett a magyar lírának.

Balatonbogláron annál is kedvesebb lehet versciklusának az a (fentebb idézett) költeménye, amelyik bizonyítja, hogy Somlyó György a szülőföld teniszpályáinak labda-pattogásait igenis kihallotta a párizsi a Roland Garros játszmáiból, s még az sem véletlen, hogy akkor és ott a gyermekkorral együtt éppen Arany Jánost juttatta eszébe a teniszütő lantra emlékeztető formája.

Arany János és a lant képe egymástól szinte elválaszthatatlan a magyar líra történetében, ugyanúgy, mint a világirodaloméban Orfeusz és annak a lantja. A görög mitológia szerint Orfeuszt az apja, az isteni Apollón már gyermekkorában kilenchúrú lanttal ajándékozta meg. Orfeusz egészen szerelme, Euridiké haláláig pengeti a hangszerét, szerelmes dalokat énekel kedvesének, akit az alvilágból visszahoz. Csak akkor hallgat el, mikor kudarcot vall, azaz háttránéz, jön-e még vele kedvese az árnyak birodalmából, vissza, a fényre? Ettől kezdve már csak a madaraknak és a szikláknak dalol. Trák nők őrjöngve kövezik halálra, mert nem közölük választ új szerelme, illetve nem hajlandó a mámorukhoz illőt pengetni hangszerén. Innentől kezdve a kultúra történetében a lant a költészet allegóriája. Arany János számtalanszor megidézte mestersége címerét.

1849 őszén írta *Lantos* című versét („Függ lantja fűzfa gallyán...”), 1850-ben az *Emléklapra* 6. strófájában kérdezte: „Fog-é zendülni még költője lantja?”, s ugyanabban az évben születik a lemondás, a már-már elhallgatás gyönyörű költeménye, a *Letésem a lantot*. A hiányzó közös barát (Petőfi) hiánya ott sajog az Egressy Gábort köszöntő versben is: „[...] nincs örömmünnepednél,/Lantja mélyen hallgat.” Amikor Homér és Osszián világát összevillantja, a ködös és borongós őszi nappal szemben a görög időkből vett következő kép áll: „Lantszóra lejt ifjú, leány...” *Vojtina levelei öccséhez* [2. levél – a szerk.] című igaz és jó költészetre vezérlő tankölteményében a dilettánsok hangszerrei előtt a valódi lírikus attribútumát, a lantot említi, amivel a tehetségtelen verselők aligha rendelkeznek:

„Előre lantok...! vagy, mi a guta:
Lant nem igen van... tollsíp és duda,
Előre tökszár, csimpolya, doromb,
Madárkelepce és repedt kolomp!”

1851-ből, *A költő hazája*, méltán híres remekéből halljuk a költői lant mesterien szép pengetését:

„Boldog, ha büszke lantján a haza
Dicsőségének napját zengheti!
Ha nincs multjának vérző panasz;
S reménye vásznát jó szél lengeti!
A dal, mit így teremt ujja,
Egy nemzeti hallelujah,
Visszhangja messzi ég alá kihat –
És fölverendi a késő századokat.”

Domokos napi köszöntőjében talán megengedőbb hangot üt meg. Már nem a fűzekre függesztett hangszer babiloni némasága jut eszébe a lantról, a következőkre serkenti a lírikust:

„S ha talán, az érzés tengeréhez jutva,
Néked a szelíd lant tisztessége jutna:
Hass! buzdíts! egyesíts! hogy osztály ne legyen
Köztünk, hol magyar szó, honfiérvet – szégyen.”

A lant mint motívum többszöri versbe emelése Arany János kedélyének hullámzásáról is tanúskodik. Akár egy szeizmográf, *A dalnok búja* című költeményben ismét egy ernyedtt lelkiállapotba esett költőre ismerünk:

„Sötét éjben, rideg lakában,
Virraszta meddő bánatában
A dalnok egyedül;
Mint egy koporsó, néma lantja,
Nehéz gondban fejét lehajtja,
Bús hangszerére dül.”

Figyelemre méltó, hogy Arany János a költő-dalnokot úgy láttatja lantjával, hogy közös némaságukban testük szerint is eggyé váljanak: a költő a lantjára dül. Hol kezdődik és végződik az egymásba érő személy és hangszer, költő és költői mestersége? Arany János ősi lantos-ábrázolások toposzát használta, s így tett utána Rilke és Somlyó György is szimbólumgazdag versvilágukban. Se testnek, se léleknek, se hangszernek, se dalnak nem szabadna sérülnie. Különbözik a szétválaszthatatlan dolgok egészében történik meg a törés: mind fizikai, mind spirituális értelemben. (Kormos István *Orfeusz panasza* című versében keservesen esküszik szétrúgott muzsikájára!)

1877. július 24-én írta Arany a *Mindvégig* című, létösszegző, önmegszólító költeményét, az egyik legszebb magyar verset. Ha lehet, itt még inkább összeforr költő és lantja, hiszen a dalnok nem csupán rádól a hangszerére, ellenkezőleg, elszántan szorítja magához, éppen a szívéhez. Nem csupán a lant védi pajzsszerűen, de ő is védi testestül-lelkestül azt, mint a másik elevent, aki ráadásul még éltet is, szemben a mulandósággal.

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez
Ha jó a halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti: vígaszt
Bús elme talál.

Somlyó György a 20. században tekintett úgy a lantra, hogy a tamburás öregurat se feledhessük. Somlyó 1976-ban megjelent, *Épp ez* című kötetének címlapjára a kéroszi hárfajátékos reprodukcióját helyezi, amely műalkotás születése még az időszámításunk előtti 2400–2200-as esztendőkhöz közelebb tehető. Emberalakot ábrázol a hangszerével. A hárfán természetesen nem láttat az ókori szerző húrokat. Hova is lettek azok? Hányszor kellett volna akár egy hárfát, egy lantot vagy egy múlt századbéli teniszütőt is húroztatni napjainkig? A hajdanvolt szobrász már jól értett az absztrakt nyelvén, s ezt a több évezredes modernségét Somlyó György aztán újra fölfedezte.

Az első, kötetnyitó ciklusának a következő címet adta: *Ember és lant*. Motívját Rilketől, annak is *Orpheusz*, *Eurüdiké*, *Hermész* című költeményéből vette. A kéroszi szoborról fogott bele iniciáléjába, a modern képvers adta lehetőséggel, ahogy húrokat érzékeltetett a tördelés segítségével, fönről-lentre, balról mindig kissé jobbra haladva. Lantos és hangszerének egygyé válásáról, egyetlen-többször-fakadottságának természetéről írta a versét:

„Egymásból és egymásba nő a szék a comb a hárfá a kar
A letört kar amely úgy sajog vissza a kőben
Mint a csontban az amputált tag
Mint a hárfában a húrok hiánya
Mint a márványban a beléje tört idő”

A három évezred folytonos líra-hangját és vizuális képzetét megidéző opuszát *Oszip Zadkin: A költő és Vilt Tibor: Orpheusz* lantosokat ábrázoló szobraihoz szóló költeményeivel folytatta Somlyó, s azt hangsúlyozta, hogy a KÖLTŐ mindenkor Orfeusz utóda. (Arany János is az volt, Rilke is az volt, s az is, aki utánuk szeretne azzá válni.) S nem csupán e lant-toposz őrzésében akart Arany János tisztelő követője lenni Somlyó György. A *Kozmolita költészet* című Arany-versről nem csupán elemző órát tartott nekünk 1979 szeptemberében a budapesti Bölcsészkaron, de *A boglári parton (újra)* című opuszában is rájátszott e költeményre, mintegy a szűkebb pátriárkájának szóló hűségnyilatkozat gyanánt üzenté minden olvasójának a nagyvilágból, amit akkora már bejárt, Boglára, ahonnan indult: „annyi bizonyos hogy »kozmolita« lantom (hogy azt ne mondjam amiről oly keveset tudok a szívem) most is megrezdül azoknak az édes cseresznye-kereknek váratlan érintésére amik csak itt buggyannak emberi ajkakon és az is bizonyos hogy nincs olyan leonardói vonalvezetés amely teljesen betölthetné azt a belém kódolt esztétikai (vagy milyen?) igényt, amelyet a túlparti bazalttúfa-írók rajzoltak elem valaha a láthatárra.”

A lanttal egyfelől egyetemes jelentést bíz ránk Somlyó, s egész líráján végigfut e mesterséget-kultúremberiséget egyaránt magába sűrítő jelkép. Egy kései műfordítás-remeke szintén a *Holmiban* látott napvilágot (1995. augusztus), Shelley posztumusz verseinek 1820-ban született *Orpheusz* című darabját ültette át magyarra, az amott lüktető jambusokban is, lám, a hangszer:

„KÓRUS. Mi ez a csudás, sajtó, tünde hang,
Mely mégis nagyobb zene, mint a szél,
A templom-oszlopok között suhanva?

A. Orpheusz lantján kél e kósza zengzet...”

Somlyó György lantja kezdetektől Arany János dallamait is pengeti, nem csupán Orfeuszét, nem is csak Dávid királyét. (A zoltárost nem hárfásan, hanem lantosan láttatta *Dávid király* című versében!) Monográfusa, Csányi László figyelt föl arra, hogy amikor Somlyó György a kor ellen tiltakozott, 1942-ben már a kebeléhez lantot szorító Arany János alakjához húzódott. A *Berzsenyi emlékezete* című versében Csányi szerint „Arany János Mindvégig című versének szavai visszhangoznak: ... az isten / rádfigyel, és ha ő sem – akkor, / zugj akkor is.”

1995 júniusában Somlyó György a párizsi teniszviadalon megfeszülő izmokat lát, pendülő húrokat hall, és a versenyzők divatos, modern ruhái nem tudnak annyira színesek lenni, hogy ne emlékeztessenek a fehér sportra. Amikor még a bogláriak hatalmas tenisz-rangadókat vívtak a túlpárti révfülöpiekkel, mert a harmincas években az volt a világ Somlyó György számára. Fénykép őrzi a boglári csapat emlékét, aligha él már valaki a teniszcsapat tagjai közül.

A lant és a teniszütő hasonló formája révén a költőben megteremtődött a kép, de nem tartotta szükségesnek, hogy valami túlon túl lírait alkosson, nagyot mondjon, akár egy hasonlat vagy egy metafora erejéig: „Talán mégis az ütőt az ütőt! kellett volna / Kebeledhez szorítanod nem a Lantot a lantot!”

A lant megmaradt lantnak, a teniszütő teniszütőnek. Ám túlzás nélkül megállapítható, az örökséghez való legteljesebb mértékű ragaszkodás megjelenítéséről van szó Somlyónál. Önmagával számot vető, önmegszólító/öntegező, ráadásul önironikus is, hogy ennyi mindenben hasonlíthasson végül arra a költőpéldára, akit a 20. században boldogan vállaltak volna akár nagyapjuknak is.

Somlyó Zoltán fia sem írt kevesebbről.